

Lik ilirskog kralja Gencija u prikazima starih pisaca

Amela Bajrić
Sarajevo

Rimsko ratovanje u Iliriji šezdesetih godina 2. st. pr. n. e. prouzročilo je u antičkoj historiografiji stanoviti broj istraživački atraktivnih bilježaka koje izravno karakteriziraju ilirskog kralja Gencija.¹ Najopširniji sačuvani pisani izvor je Tit Livije, koji je nesumnjivo ovisio o izgubljenim podacima suvremenika 3. ilirskog rata, grčkog državnika i historičara Polibija.² Sliku Gencijeva karaktera, Livije je gotovo upotpunosti preuzeo od Polibija. U manjem opsegu, uglavnom sporadično i uzgredno, Gencija spominju i drugi autori. Oni koji su pisali grčkim Diodor sa Sicilije (1. st. pr. n. e), Plutarh (1 / 2. st.), Apijan iz Aleksandrije (2. st.), Kasije Dion (2 / 3. st.), Atenej iz Naukratije (2. / 3. st.), Klaudije Elijan (2. / 3. st.), i latinskim Valerije Maksim (1. st.), Gaj Velej Paterkul (1. st.), Flor (2. st.), Eutropije (4. st.) i Paulo Orozije (4. / 5. st.). Prikazi starih pisaca omogućuju praćenje događaja Gencijeve vladavine od stupanja na vlast do posljednjih dana života provedenih u zatočeništvu. U odnosu na podatke o drugim ilirskim vladarima, oni o Genciju su raznovrsniji i usklađeniji, ali i selektivni i fokusirani na zbivanja u Iliriji uoči i tijekom 3. makedonskog i 3. ilirskog rata. Od toga odstupa samo Livijev podatak za 182. / 81. godinu pr. n. e., kad se Gencije sumnjiči za gusarske pot-

hvate u Jadranskom moru.³ Rijetke reference o Gencijevoj naravi, odnosu prema podanicima i članovima obitelji ispisuju se kako bi se istaknuo rimski neprijatelj, i ilustrativni su primjeri rimske političke i vojne propagande.

Prema starim piscima, Gencije je bio nespodoban kralj i nedostojan vladarskog položaja, surov i nestalna karaktera, loš prema podanicima, kronična pijanica i bratoubojica iz vlastohleplja.⁴ Rimska povijesna tradicija, pripisuje mu odgovornost za rat, savezništvom s rimskim neprijateljem Perzejem⁵ i aktom protiv rimskih poslanika.⁶ U ratu, koji je završio u izrazito kratkom vremenu, unutar 30 dana, nije se pokazao sposobnim vojskovođom, niti je se istaknuo hrabrošću i razboritošću.⁷

Cilj je ovoga rada pokazati kako stari pisci prikazuju ilirskog vladara Gencija i ispitati sadr-

¹ Gencije je jedini ilirski kralj o kojem svjedoče literarni, epigrafski (dvije inačice trijumfalnih fasti, v. Rendić-Miočević 1989, 17-18; Domić-Kunić 1993, 206) i numizmatički izvori (Evans 1880, 269-302; Brunšmid 1898, pass; Islami 1966, 225-253; Rendić-Miočević 1969, 1-7; Wilkes 1969, 24-25; Rendić-Miočević 1971, 1-10; idem 1989, 73-88; Domić-Kunić 1993, 206-209).

² Briscoe 1993, 39-52; Kuntić-Makvić 1997a, 4.

³ Radi usporedbe, mjesta u literarnim izvorima koja se ne odnose na 3. ilirski rat (optužbe protiv Gencija za gusarenje *Liv.* 40. 42; 42. 26; Gencijev karakter *Polyb.* 29. 13. *apud Athen.* 10. 440a; *Liv.* 44. 30; *Elijan* 2. 41) i koja se tiču zbivanja u Iliriji uoči i tijekom 3. ilirskog rata (nastojanja makedonskog kralja Perzeja da pridobije Gencija za saveznika *Polyb.* 28. 8; 28. 9; 29. 3; *Liv.* 43. 19; 43. 20; 43. 23; *Diodor* 30. 9; *Plut. Aem. Paul.* 9; savez između Gencija i Perzeja *Polyb.* 29. 3; 29. 4; *Liv.* 44. 23; *App. Illyr.* 9; *Mac.* 18. 1; *Eutrop.* 4. 6; *Orozije* 4. 20; ilirsko i makedonsko poslanstvo na Rodu *Polyb.* 29. 11; *Liv.* 44. 23; 44. 29; 3. ilirski rat *Polyb.* 29. 4; 30. 22 *apud Athen.* 14. 615a; *Liv.* 44. 27; 44. 30; 44. 31; 44. 32; 45. 43; *Plut. Aem. Paul.* 13; *App. Illyr.* 9; *Mac.* 18. 1; *Flor* 1. 29; *Eutrop.* 4. 6; 2. 8; *Zon.* 9. 24).

⁴ *Polyb.* 29. 13 *apud Athen.* 10. 440; *Liv.* 44. 30, 2-6; *Elijan* 2. 41.

⁵ *Polyb.* 28. 8, 1-11; 9, 1-8; 29. 3, 1-9; 4, 1-10; 9, 12-13; 11, 1-6; *Liv.* 43. 19, 13-14; 20. 1-4; 21. 1-4; 23. 6-8.

⁶ *Liv.* 44. 27, 8-12; *Plut. Aem. Paul.* 13, 1-3; *App. Mac.* 18. 1; *Illyr.* 9.

⁷ *Liv.* 44. 32, 1-5; *Flor* 1. 29; *App. Illyr.* 9.; *Orozije* 4. 20, 36.

že li te bilješke specifične stvarne podatke, ili ih treba smatrati izdankom općega rimskog gledanja na protivničke vođe.

Lik kralja Gencija izrasta iz izričitih karakterizacija, prikaza njegove unutarnje i vanjske politike i odnosa i usporedbi s drugim ličnostima iz obitelji ili vojnog i političkog okruženja. Neposredno se iznose usporedbe u obitelji između Gencijeva oca Pleurata i Gencija, Gencijeva brata Platona (Pleurata) i Gencija, ali podjednako i usporedbe u politici i ratu između Gencija i dva vrla prijatelja Etrita i Epikada, Gencija i rimskom pretora Lucija Anicija Gala, Gencija i makedonskog kralja Perzeja, kao i paralele između političkih poteza dva »barbarska« vladara Gencija i Sifaksa.

Da bi se dopunila slika bazirana na bilješkama neposredne karakterizacije ilirskog kralja Gencija potrebno je analizirati sljedeće epizode iz vremena njegove vladavine:

1. vanjski odnosi:

- a) gusarenje;
- b) nepravde nanesene rimskim saveznicima (Isejcima);
- c) makedonska poslanstva Genciju;
- d) odnos prema rimskim poslanicima;
- e) tijek trećeg ilirskog rata.

2. unutarnji odnosi:

- a) bratoubojstvo i drugi zločini;
- b) odmetnuće Delmata.

Dolazak na vlast i početak vladavine

Između dva ilirska (219. – 168. god. pr. n. e.) i makedonska rata (197. – 172. god. pr. n. e.), osamdesetih godina 2. st. pr. n. e. vlast u Iliriji nasljeđuje Gencije, sin lojalnog rimskog saveznika Pleurata. Godine koje su prethodile njegovom dolasku na vlast, obilježene su primjetnim napretkom Ilirije, što je bio rezultat izrazito pronicljive i razumne politike njegova oca. Pisana svjedočanstva su jednoglasna da su ilirski vladari, Skerdilaida i Pleurat zahvaljujući Rimljanima ojačali poziciju Ilirije koja je nakon 2. ilirskog rata bila oslabljena.⁸ Oni su vješto iskoristiti neprijateljske odnose između Rima i Makedonije što se najizrazitije manifestiralo na vojnom polju i teritorijalnom proširenju Ilirije. Stoga se Gencije na povijesnoj

⁸ *Polyb.* 18. 47, 12; 21. 11, 7; 21. 21, 3; 32. 9, 3-4; *Liv.* 26. 22, 9.

sceni pojavljuje kao vladar kraljevstva zavidnog teritorijalnog opsega⁹ i vojnog potencijala.¹⁰

Tit Livije je jedini izvor za događaje u Iliriji za osamdesete god. 2. st. pr. n. e., kad je Gencije, sin ilirskog kralja Pleurata, došao na ilirsko prijestolje.¹¹ Njegovo djelo posvećeno veličanju rimskih vrline, ilustrativno pokazuje konstrukciju etničkog identiteta na osnovama usporedbe s drugim, tj. načina na koji se pozitivna slika o Rimljanima gradila isticanjem primjera rimske vrline, najčešće suprotnošću s »drugim«, u ovom primjeru s ilirskim barbarima, prema kojima Tit Livije gaji izrazito negativne osjećaje.

Čini se, da je Gencijeva pozicija u Iliriji na početku vladavine bila nestabilna. Stari pisci su nastojali pokazati da je vlast u Iliriji naslijedio opakiji i nesposobniji Pleurатов sin. Očigledno svjestan potencijalnog gubitka vlasti, Gencije se priklonio nasilnim sredstvima. Više iz straha za vlastiti položaj, nego »iz zavisti« kako tvrdi Tit Livije, dao je ubiti brata po ocu Platona, čije su zaruke s kćerkom dardanskom prvaka Monunija mogle pridonijeti pridobivanju Dardanaca, i preuzimanju vlasti u Iliriji.¹² Ime *Monunius* jedan je od poznatijih, iako dosta rijetkih južnobalkanskih antroponima antičkog doba. Iako je najčešće definiran kao eminentni predstavnik

⁹ O opsegu Ilirskog Kraljevstva u vrijeme Gencija v. Wilkes 1969, 23; Domić-Kunić 1993, 210-211; Wilkes 1995, 171; Cabanes 2002, 168; Šašel-Kos 2005, 283-284.

¹⁰ *Liv.* 42. 48, 8; 44. 30, 6; 45. 43, 10. Stari su pisci ilirskim vladarima Agronu i Teuti pripisali vojnu snagu veću od 100 lembe (*Polyb.* 2. 3, 1; 4, 9; 5, 6; 9, 1), Demetriju Farskom 50 lembe (*Polyb.* 2. 16, 6; 4. 16, 6; 4. 16, 9), Skerdilaidi 40 lembe (*Polyb.* 4. 16, 9) i Gencijevom ocu Pleuratu 60 lembe (*Liv.* 38. 7, 2-3). Za Gencija se iznose sljedeće brojke: 54 lembe koje je ustupio Marku Lukreciju kod Dirahija (*Liv.* 42. 48, 8), 80 (oko 1 / 3 njegove mornarice) kojima je pustošio obalu oko Dirahija i Apolonije u 3. ilirskom ratu (*Liv.* 44. 30, 14) i 220 lembe koji su Rimljani stekli kao ratni plijen u Iliriji nakon Gencijeva poraza (*Liv.* 45. 43, 10).

¹¹ Gencije je najvjerojatnije došao na vlast 181. god. pr. n. e. (Wilkes 1969, 23; Domić-Kunić 1993, 209; Wilkes 1995, 171), i prema P. Cabanes-u između 189. i 181. god. pr. n. e. (Cabanes 2002, 168).

¹² *Polyb.* 29. 13, 2 *apud Athen.* 10. 440a; *Liv.* 44, 30, 2-6.

ilirskoga,¹³ zapravo podjednako pripada i tračkom¹⁴ i dardanskom¹⁵ onomastikonu.

Moderni povjesničari nisu suglasni u dataciji ovoga događaja. John Wilkes, povodeći se za Livijem i slijedom njegova izlaganja, datira Pleuratovo ubojstvo u 169. god. pr. n. e.¹⁶ Smatramo da je ovaj korak Gencije mogao poduzeti na početku vladavine. U dvorskim čistkama nisu pošteđeni ni prijatelji vrli i jaki ljudi Etrit i Epikad.¹⁷ Instituciju »kraljevi prijatelji« spominje i Polibije u prikazu Teutine vladavine.¹⁸ Gencije se poslužio nasiljem kako bi ograničio njen utjecaj, što baca jače svjetlo na njezin utjecaj na vlast ilirskih vladara. Takvom zaključku vode Livijeve riječi *quo tutius regnaret*.¹⁹ Gencijev položaj u Iliriji najvjerojatnije je bio nesiguran, jer se nastojao riješiti više osoba koje su mu na neki način predstavljale prijetnju. Gencijeva drugog brata Karavancija spasilo je njegovo nisko podrijetlo, odnosno krvna veza samo po majci što znači da nije bio Pleuratov sin i zakoniti nasljednik.²⁰

¹³ Monunijevo ime, kad je riječ o ilirskom onomastiku nalazimo u literarnim izvorima kod Justina prema Pompeju Trogu (*Trog*, prolog 24.), gdje je ilirski kralj, saveznik Ptolemeja, Lizimihova sina, u ratu što je vođen u Makedoniji protiv Ptolomeja Kerauna: *Bellum, quod Ptolemaeus Ceraunus in Macedonia cum Monio Illyrio et Ptolemaeo Lysimachi filio habuit, utque Arsinoen sororem suam imperio Macedoniae urbium exiit, ipse cum Belgio Gallorum duce congressus interit*. Ilirski kralj Monunije, sin Bardilisa II ili Glaukije, vladao je oko 310.-280. god. p. n. e.; F. Papazoglu iznosi mogućnost da je bio sin i direktni nasljednik Bardilisa II, no i to da je mogao biti i sin Glaukije (Papazoglu 1967, 136.; Rendić-Miočević 1966-67, 299.). Hasan Ceka ga identificira kao Glaukijeva sina (Ceka 1972, 67). Duje Rendić-Miočević ne isključuje mogućnost da je Monunije, ličnost nepoznatog podrijetla, stjecanjem prilika dospio u Iliriju i uzurpirao kraljevski položaj (Rendić-Miočević 1966-67, 299; Rendić-Miočević 1989, 77). Njegovo se ime i naslov ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΜΟΝΟΥΝΙΟΥ oko 300. god. p. n. e. pojavljuje na tridrahmi, težine 10, 5 gr. kovnice Dirahij (Kos 1997, 238).

¹⁴ Prvi i najstariji spomen imena *Monunios* je iz sredine 4. st. p. n. e., u poznatom atenskom dekretu o savezu Atene i triju srednjobalkanskih vladara, tračkog, peonskog i ilirskog protiv Filipa, oca Aleksandra Velikog (*Diodor* 16. 22; Rendić-Miočević 1966-67, 297). Monunije koji se u tom dokumentu spominje kao jedan od pregovarača s Atenom, brat je tračkog kralja Ketripora.

¹⁵ Kod Tita Livija (44. 30, 4) riječ je o Monuniju dardanskom plemenskom prvaku-*princepsu*.

¹⁶ *Liv.* 44. 30, 1-6; Wilkes 1995, 172.

¹⁷ *Liv.* 44. 30, 3.

¹⁸ *Polyb.* 2. 4, 7.

¹⁹ *Liv.* 44. 30, 3.

²⁰ *Liv.* 44. 30, 3.

Prikaz Gencijeve okrutnosti preko čina bra-toubojstvo ima i drugu svrhu. Diskurs o Gencijevim zločinima Tit Livije ispisuje između dvije epizode: poslije prikaza o dolasku rimskih konzula na čelu vojske u Iliriju i neposredno prije početka vojnih operacija odnosno 3. ilirskog rata.²¹ Radi usporedbe riječ je o 44. knjizi poglavlju 30. (168. god. pr. Kr.), dok se tijekom naracije o Genciju i prilikama u Iliriji kod Tita Livija može pratiti u prekidima od 40. knjige i 42. poglavlja (181. / 80. god. pr. n. e.) do 45. knjige i 43. poglavlja (168. god. pr. n. e.).²² Smisao je jasan, a cilj postignut. Livijeva konstrukcija profila neprijateljskog vladara neposredno pred prikazom rata, zasigurno je morala ostaviti upečatljiv dojam na čitatelje i potaknuti domoljubne emocije. Livijev umetak ističe i druge osobine ilirskog vladara: goropadni karakter, neumjerenost u opijanju i izrazito loš i nepodnošljiv odnos naspram sunarodnjaka.²³ Stari su pisci i ilirskog kralja Agrona istaknuli neumjerenošću u opijanju.²⁴ Sklonost neumjerenom opijanju pojavljuje se i kao etnička crta Ilira. Teopomp (4. st. pr. n. e.) je opisujući ilirske pijanke, u kojima su učestvovali i žene, istaknuo ilirsku sklonost opijanju.²⁵ Isti je pisac dao i prepoznatljiv prikaz pobjede Kelta nad Ardiječima varkom s hranom i pićem.²⁶ Teopompova slika Ilira – pijanica se podudara s Livijevom slikom Histra i njihova kralja Epulona u opisu početka 3. histarskog rata.²⁷ Neumjerenost, osobina kojom se ističe ilirski identitet, pripisuje se i narodima koji su prema rimskom konceptu pripadali barbarskom »drugom«.

Uz bilješke neposredne karakterizacije, dodatni element su polariteti između Gencija i brata Platona (kod Polibija Pleurata) i dva vrlo prijatelja. O tome nešto kasnije.

Gencijeva vanjska politika

Opaske koje se odnose na Gencijevu vanjsku politiku su najučestalije i najzastupljenije. Prema njima, Gencijeva vanjska politika svela bi se na sljedeće:

²¹ *Liv.* 44. 30, 1-15.

²² Usp. Kuntić-Makvić 1997a, 3, bilj. 1.

²³ *Polyb.* XXIX, 13. *apud Athen.* 10. 440 a.; usp. *Liv.* 44. 30. 2-6.

²⁴ *Polyb.* 2. 4, 6; *Claud. Ael. Var. Hist.* 2, 41; Bajrić 2009, 35-36.

²⁵ *Theop. apud Athen.* 10. 443 a. b. c

²⁶ *Theop. apud Athen.* 10. 443 a. b. c

²⁷ *Liv.* 41, 2. 1-13; Bajrić 2009, 98-102.

- rodbinska veza s dardanskim dvorom,
- obnova gusarskih pothvata (osamdesetih godina 2. st. pr. n. e.),
- odnos prema Isi (sedamdesetih godina 2. st. pr. n. e.),
- politika prema Makedoniji,
- rat protiv Rimljana.

Gencije se sumnjiči za gusarske pothvate

Osamdesetih godina 2. st. pr. n. e. javljano je u Rim da prekomorski gusari napadaju brodove Tarenčana i Brundizijaca. Sasvim je moguće da su se gusarski pothvati aktivirali godine 182. pr. n. e., jer je 181. pr. n. e. pretor Lucije Duronije, koji je osobno bio u Iliriku, nakon povratka u Rim, odgovornost za nedjela bacio na Gencija.²⁸ Prema mišljenju modernih historičara, gusari su mogli biti Histri, koji nisu bili u sastavu Gencijeva kraljevstva.²⁹ U prilog ovom mišljenju najviše govori Livijev navod³⁰ ...*L. Duronio Apulia; et Histri adiecti, quod Tarentini Brundisinique nuntiabant maritimos agros infestos transmarinarum nauium latrociniiis esse.* K tome, Tit Livije svjedoči da su 80 – tih godina 2. st. pr. n. e. prilike na sjevernom Jadranu bili veoma zamršene, budući da su Histri izazivali Rimljane u vezi s osnivanjem kolonije Akvileje. Histarsko negodovanje pokazalo se opravdanim budući da je u sljedećim godinama Akvileja bila glavno rimsko uporište i polazna točka za vojne protiv Histra i Gala.³¹

Duronijevu uvjerljivost i odlučnost u sumnjičenju ilirskog vladara najvjerojatnije je ojačala pretpostavka da Gencije nije želio primiti rimsko poslanstvo. Naime, kada su rimski poslanici došli u Iliriju s naptukom da ispituju slučaj gusarenja, Gencije ih nije primio jer se nalazio u drugom dijelu kraljevstva.³² Takav se odnos prema poslanicima mogao shvatiti kao neprijateljski stav ilirskog kralja prema Rimu, odnosno da Gencije nije želio primiti rimsko poslanstvo i opovrgnuti optužbe protiv sebe, jer je bio kriv.³³

²⁸ Liv. 40. 42, 1-5.

²⁹ Domić-Kunić 1993, 212-13.

³⁰ Liv. 40, 18.

³¹ Liv. 39. 55; 40. 18, 26 i 34; Čače 1989, 5-17; Stipčević 1991, 46; Kuntić-Makvić 1997b, 169-170; Starac 1999, 8; Bajrić 2009, 94-95.

³² Liv. 40. 42, 1-5.

³³ O rimskim diplomatskim postupcima i poimanju ovakva ponašanja v. Rich 1976. usp. i Bajrić 2009, 60-74.

Rimsko je poslanstvo najvjerojatnije došlo u Lis. Sudeći po Polibijevom prikazu epizoda s makedonskim poslanicima³⁴, Gencije je često boravio u različitim dijelovima svoga kraljevstva, a najčešće na relaciji Lis – Skodra – Meteon. Stoga ispriku Gencijevih poslanika da je Gencije bio bolestan i da je boravio u najudaljenijem kraju kraljevstva³⁵ valja prihvatiti kao istinitu.

Gencijeva reakcija na optužbe bila je slanje poslanstva u Rim, što je ujedno i prvi posvjedočen diplomatski kontakt između njega i Rima (181. / 80. god. pr. n. e.). Svojim je poslanici dao jasne upute. Trebali su opravdati njegovu nedužnost u dvije točke:

- u navodnom kršenju diplomatskog protokola i objasniti zašto nije mogao primiti rimsko poslanstvo,

- demantirati optužbe i prikazati ih kao izmišljotinu neprijatelja.

Svakako, moguće je, da su ga neprijatelji vještom političkom propagandom nastojali kompromitirati i diskreditirati u očima Rimljana. Prema Alki Domić-Kunić, neprijatelji su mogli biti Isejci³⁶, koji se deset godina kasnije pojavljuju sa sličnim optužbama, ili pak neki od lokalnih ilirskih dinasta. Obrazlažući pretpostavku da su Isejci mogli protiv ilirskog kralja rovariti i 80 – tih godina 2. st. pr. n. e., autorica ističe da je Gencije nastavio politiku ilirskih vladara Agrona i Teute koji su svojevremeno kao vojni cilj imali Isu i da je Gencije napao ovu grčku koloniju.³⁷ O ilirsko – isejskim odnosima bit će govora u nastavku rada.

Zbunjuje i Duronijeva optužba³⁸ o nepravdama koje su zadesile rimske građane i latinske saveznike u Iliriji, koji su zadržani na Korkiri. Riječ je najvjerojatnije o Korčuli, a ne o Krfu koji je od 229./8. god. pr. n. e. u rimskom protektoratu. Senat je naredio da se provede istraga koja vjerojatno nije potvrdila Duronijeve optužbe, budući da pisani izvori ovaj slučaj više ne spominju. Optužbe protiv Gencija 172. god. pr. n. e. nemaju veze s epizodom iz 181. god. pr. n. e.

³⁴ Polyb. 28. 8, 1-11; 29. 3.

³⁵ Liv. 40. 42, 1-5.

³⁶ Domić-Kunić 1993, 213.

³⁷ Domić-Kunić 1993, 213-215; 220-226.

³⁸ Liv. 40. 42, 1-5.

Nerijetko je čin gusarenja značio i pokušaj vraćenju »navikama« prethodnika.³⁹ Za razliku od prethodnih slučajeva ilirskog gusarenja, valja istaknuti da je aktiviranje gusarskih pothvata, koje Tit Livije pripisuje Genciju, isključivo sumnja koja je ostala u okviru neutemeljene optužbe.

Livijev navod o obnavljanju gusarskih pothvata za Gencijeve vladavine, temelji se na shemi prikazivanja mentaliteta Ilira i njihovih vođa. Analizom i usporedbom bilježaka koje ističu ilirsku sklonost gusarenju dobiva se ustaljena slika. Ta sklonost pripisana je ponaosob ilirskim vladarima Agronu, Teuti, Demetriju Farskom i Skerdilaidi. Razlike su kod starih pisaca uočljive u sljedećim točkama:

- obnova gusarenja koju spominje Tit Livije i pripisuje Genciju, ostala je u okvirima neutemeljenih optužbi, što se jasno vidi i iz događaja koji su uslijedili. Rim nije smatrao shodnim poduzeti jače mjere koje bi sankcionirale navodnu Gencijevu gusarsku djelatnosti,

- raniji gusarski akti na inicijativu ilirskog vladarskog vrha pogađali su južna grčka područja (primjeri iz vremena vladavine Teute, Demetrija Farskog i Skerdilaidini pothvati),

- treća značajka ilirske gusarske aktivnosti, izrazito naglašena za ilirske vladare Agrona, Demetrija i Skerdilaidu bila je političke naravi: gusarski akti djelomično se poduzimaju i kao dio preuzete obaveze, uglavnom prema makedonskim vladarima. Ilirski se kralj Agron upuštao u pothvate da bi oslabio neprijatelje makedonskog kralja Demetrija II. Isti poticaj imale su aktivnosti Demetrija Farskog i Skerdilaide kad su lembama pljačkali južnu jadransku obalu. Takav karakter ima i Gencijeva pomorska aktivnost 60 – tih godina 2. st. pr. n. e. (početak 3. ilirskog rata), kad je ilirski vladar za obećanih 300 talenata srebra uzeo učešće na strani makedonskog kralja Perzeja u ratu protiv Rima.

Ilirski kralj Gencije i Isa

U predvečerje trećeg makedonskog rata (171. – 167.), godine 172. pr. n. e. isejski se posla-

³⁹ Ilirsko gusarenje je izrazito kompleksan fenomen kojim su se bavili mnogi eminentni moderni povjesničari. Nerijetko se gusarenje ilirskog vladara Gencija interpretira težnjom za većom neovisnosti od Rima (Cabanos 2002, 169; usp. Šašel-Kos 2005, 137-155).

nici pojavljuju pred Senatom s nizom optužbi protiv Gencija. Valja istaknuti da je riječ o iznesenim sumnjama, ali ne i argumentiranim optužbama. Isejske žalbe⁴⁰ na račun ilirskog vladara glasile su:

- da kralj Ilira Gencije, pustoši isejska polja,
- da sa makedonskim kraljem Perzejem živi u slozi i da zajedno planiraju i pripremaju rat protiv Rima,

- da su, po Perzejevoj zamisli, u Rim poslani ilirski špijuni pod izlikom poslanstva.

Sudeći prema prvoj optužbi Isa se našla na udaru ilirskog nasilja. Krivci su mogli biti i Delmati. Datacija delmatskog odmetnuća otežava rekonstrukciju ovog događaja. U slučaju da su se odmetnuli od Gencija u ovo vrijeme, svoju su slobodu i samostalnost mogli potvrditi aktima protiv isejskih kopnenih posjeda i drugih susjeda. Budući da su oficijelno jedno vrijeme bili u sastavu Ilirskog Kraljevstva, njihovi akti mogli su prouzročiti sumnju i optužbe protiv Gencija. Polibije ih također spominje u vezi s sličnim slučajem. Godine 156. pr. n. e. Isejci su se žalili u Rimu da im Delmati pustoše kopnene posjede Epetij (današ. Stobreč) i Tragurij (današ. Trogir).⁴¹

Druga isejska optužba, usko je povezana s trećom, glasila je da ilirski kralj Gencije živi u slozi s rimskim neprijateljem Perzejem i da zajedno pripremaju rat protiv Rima.⁴² Za razliku od sačuvanih izvješća drugih starih pisaca,⁴³ Tit Livije je jedini koji sumnju u Gencijevu političku orijentaciju stavlja u kontekst ovih događaja.

Iz Livijeva izvješća mogu se izlučiti dvije epizode iz vremena uoči 3. makedonskog rata (172. / 1. god. pr. n. e.), koje svjedoče o odnosima između Rima i Gencija. One govore da je unatoč isejskim optužbama, Rim i dalje računao na Gencija kao na saveznika, te pokazuju kako se Gencije držao na početku rimskog rata protiv Makedonije.

U jesen 172. godine pr. n. e. kad se pretor Gnej Sicinije s vojskom ulogorio u okolici Apolonije,⁴⁴ Senat je Genciju poslao Lucija Decimija kako bi ga podsjetio da ima obveze prijatelja rimskog

⁴⁰ Liv. 42. 26, 2-7.

⁴¹ Polyb. 32. 9, 1-5.

⁴² Liv. 42. 26, 2-7.

⁴³ Polyb. 28. 8. 1-11; Plut. Aem. Paul. 13; Diodor 30. 9, 1-2; App. Illyr. 9; App. Mac. 18. 1; Eutr. 4. 6, 2; Dio. Cass. fragm. 66, 1; Flor 1. 29.

⁴⁴ Domić-Kunić 1993, 214.

naroda.⁴⁵ Iz Livijevih navoda očigledno je, da su ilirskom kralju Rimljani zamjerali pasivnost u ratu i da su ga željeli potaknuti na aktivnije djelovanje. Tit Livije ovu epizodu završava konstatacijom da se Decimije vratio u Rim ne postigavši ništa, i ozloglašen jer je bio osumnjičen da je od kraljeva Ilira primio čak i novac.⁴⁶

U proljeće sljedeće 171. god. pr. n. e. Marko Lukrecije, brat pretora Gaja Lukrecija, imao je zadatak da od saveznika preuzme brodove za vojnu protiv Makedonije. Uz stanovnike Regija, Lokrane, Uričane, Dirahijce i Isejce, među rimskim saveznicima pojavljuje se i Gencije s 54 lemba.⁴⁷ Zajedno s Gencijevim lembima kod Dirahija su bile pripremljeni i lembi Dirahijaca i Isejaca, što govori u prilog tomu da su Rimljani 171. god. pr. n. e. ilirskog kralja držali za saveznika. Livijeva tvrdnja da je legat hinio kako misli da su lembi pripremljeni za Rimljane⁴⁸ pokazuje isključivo sumnje u Gencijevu prorimsku orijentaciju i djelovanje, ali se ne može reći da li su one za ovo vrijeme opravdane.

Stari pisci ne spominju sklapanje ugovora o savezništvu i prijateljstvu između Gencija i Rima. Bez sumnje takvi navodi nisu bili potrebni, budući da je Gencije s naslijeđenom vlašću u Iliriji morao preuzeti i obaveze koje je njegov otac Pleurat imao prema Rimljanima. Paralele se mogu povući s slučajem Demetrija Farskog, koji je morao poštovati odredbe ugovora između Teute i Rima iz 228. godine pr. n. e. i Pinesa, koji je prema Titu Liviju trebao plaćati danak nakon 2. ilirskog rata.⁴⁹

Livijeva konstatacija u skladu je s ranije iznesenim optužbama i sumnjičenjima koje prate Gencija od samog dolaska na vlast, te se ova epizoda izrazito uklapa u Livijevu sliku Gencijeva lošeg karaktera, povjerenja nedostojnog i nepouzdanog vladara. Tit Livije ga u različitim kontekstima izričito karakterizira kao koljebljivog i nepouzdanog kralja.⁵⁰

Cijeli je Livijev izvještaj ispunjen rimskom sumnjom u ilirskog kralja što vjerno svjedoči o rimskoj percepciji barbarskog mentaliteta. Sumnja u barbare, koji su po prirodi nestalna karak-

tera, postoji u nizu drugih bilježeka, npr. isto se pripisuje Sifaksu i Mazinisi.

Ne postoje direktni dokazi koji bi upućivali na Gencijevo vjerolomstvo 70 – tih god. 2. st. pr. n. e. Zaštita rimskih prijatelja i saveznika se kao izgovor za objavu rata pokazala izrazito učinkovita. Takvi primjeri postoje za 1. ilirski i 2. ilirski rat. Prema Apijanau i Dionu Kasiju, napad na rimske štićenike i saveznike bio je razlog rimskog rata protiv Teute⁵¹, prema Polibiju Teutin akt protiv rimskog poslanstva.⁵² Razlozi za rat protiv Demetrija Farskog su pronađeni u njegovom napadu na rimsku Iliriju i rimske saveznike⁵³ i kršenju odredbe ugovora iz 228. god. pr. n. e.⁵⁴ Da su postojale stvarne potvrde da je Gencije pustošio isejska polja, zlorabeći prijateljstvo s Rimljanima, stari bi pisci to iskoristili za ocrnjivanje barbarskog vladara. Livijevo izvješće više govori u prilog rimskom poimanju pretpostavljenih ilirskih osobina, a slične konstrukcije barbarskog identiteta zamjećuju se i u bilješkama karakterizacije Gala, Numidana i drugih »barbara«. Sumnju su mogli potaknuti i primjeri iz prošlosti, kad su ilirski vladari Agron, Demetrije Farski i Gencijev djed Skerdilaida ratovali za makedonske vladare.

Savez s Perzejem: potkupljivost ilirskog kralja

Centralno mjesto u povijesnim prikazima starih pisaca zauzimaju epizode o makedonskim poslanstvima ilirskom vladaru.⁵⁵ U njima se iznose uzroci 3. ilirskog rata i neposredno se karakteriziraju dva rimska neprijatelja. Njima se ističe Gencijeva potkupljivost i Perzejeva škrtost.

Paralelno s vojnom kampanjom u kojoj pobjeđuje Dardance, kralj Perzej je djelovao i na diplomatskom polju. Uspio je oslabiti rimsku moć pridobivanjem tračkog kralja Kotisa, u Epiru je odmetnuo Kefala od Rima. U nastaloj konstataciji snaga, došao je do izražaja geografski položaj

⁴⁵ *App. Illyr.* 7; *Dio. Cass.* 12. fragm. 49, 1-2.

⁴⁶ *Polyb.* II, 8.

⁴⁷ *Polyb.* 3. 16; *App. Illyr.* 7, 19; *Dio. Cass.* 12. fragm. 53.

⁴⁸ *Polyb.* 3. 16; *Dio. Cass.* 12. fragm. 53.

⁴⁹ *Polyb.* 28. 8, 1-11; 9, 1-8; 29. 3, 1-9; *Liv.* 43. 19, 13-14; 43. 20, 1-4; 44. 23, 1-10; *Plut. Aem. Paul.* 9. 6. i 13. 1-3; *Diodor* 30. 9, 1-2; *Flor.* 1, 29; *App. Mac.* 18; *Dio. Cass.* fragm. 66. 1; *Zon.* 9. 22; *Eutr.* 4. 6, 2.

⁴⁵ *Liv.* 42. 37, 1-2.

⁴⁶ *Liv.* 42. 45, 8.

⁴⁷ *Liv.* 42. 48, 5-8.

⁴⁸ *Liv.* 42. 48, 8.

⁴⁹ *Liv.* 22. 33, 1-5.

⁵⁰ *Liv.* 42. 29. 11; 42. 48, 5-8; 43. 9, 4-7; 43. 18. 1-7.

Ilirije i Gencijeva vojna snaga. Makedonski se kralj, pravilno ocjenjujući važnost Ilirskog Kraljevstva priklanja diplomatskim sredstvima kako bi pridobio Gencija za saveznika.

U zimu 170. / 69. godine pr. n. e. njegova vojna osvajanja u zemlji Penesta, uspješnom taktikom opkoljavanja okrunjena su osvajanjem grada Uskane. Na udaru makedonske vojske našli su se izrazito važna mjesta kastrum Draudak i grad Oenej, koja su otvarala put *in Labeates, ubi Gentijs regnabat*.⁵⁶ Kad se predala utvrda Draudak, isto je učinilo još 11 kastela. Jedino je Oenej pružao znatan otpor i nije se mogao osvojiti bez opsade. Kad je nizom uspješnih vojnih akcija, Perzej došao nadomak Gencijevom kraljevstvu, ocijenio je da je pravi momenat da privoli ilirskog kralja na savezništvo s njim i Makedoncima.

Tri poslanstva i veliko diplomatsko umijeće bili su potrebni da bi se ilirski kralj privolio na savez. Između 170. i 169. god. pr. n. e., nakon makedonskih vojnih uspjeha u Iliriji, krunisanih osvajanjem Uskane i opsadom Oeneja, započelo je pridobivanje Gencija, koje je teklo u nekoliko faza:

– prvo je poslanstvo Perzej uputio u zimu 170. / 69. god. pr. n. e. Činili su ga Ilir Pleurat i Adej iz Beroje. Poslanstvo je dobilo dvije upute. Prvu, da ilirskog kralja izvijeste o makedonskim pobjedama u ratu protiv Rimljana, Dardanaca, Epirana i Ilira. Drugu da Gencija pozovu na sklapanje ugovora o prijateljstvu i savezu s Makedoncima. U prikazima ovog diplomatskog kontakta, Polibije i Tit Livije konstatiraju da je Gencije spreman učestvovati u ratu protiv Rimljana, ali da nema sredstava za rat.⁵⁷ Time ističu da je Gencije spreman svoju političku orijentaciju podvrgnuti novcu;

– u rano proljeće 169. pr. n. e., kad Rimljani bezuspješno pokušavaju preoteti Uskanu u području Penesta, Perzej upućuje drugo poslanstvo. Njega su činili Adej, Glaukija i Ilir Trit, zbog poznavanja ilirskog jezika. Makedonska poslanička misija završila je neuspješno. Ilirski kralj ostao je dosljedan svom ranijem zahtjevu za novac;

– u kasnu jesen 169. god. pr. n. e. Genciju je upućeno i treće poslanstvo, koje je predvodio Hipija. To je vrijeme, kada je rat između Makedonije i Rima bio u konačnoj fazi. Poslanstvo se

vratilo prije zime, s viješću da je Gencije spreman ući u rat protiv Rimljana, ali uz odgovarajuće garancije i svotu od 300 talenata srebra;

– u zimu 169. / 8. god. pr. n. e.⁵⁸ makedonski kralj poslao je Pantauha s uputama da ilirskom kralju obeća zahtjevanu svotu novcu i da razmišljeni zakletve o savezu.

Ove epizode donose izričite karakterizacije ilirskog kralja. Stari pisci su jednoglasni da je Gencije isključivo bio vođen pohlepom za novcem. Sam Tit Livije je istaknuo barbarski mentalitet ilirskog vladara, riječima »novcem, čim se jedinim barbarin u oskudici može nagnati na rat«.⁵⁹ Podjednako je istaknuo i Perzejevu škrtnost i nerazboritost.⁶⁰ Vođen škrtošću Perzej se ogriješio i o ugovor s Eumenom i izgubio podršku Gala. Livijev prikaz Perzejeva odnosa prema saveznicima sličan je odnosu njegova oca Filipa V. prema Gencijevom djedi Skerdilaidi.

Iz izvješća starih pisaca o Perzejevoj diplomatskoj misiji u Iliriji posredno se mogu izlučiti i druge osobine ilirskog vladara, koje valja prepoznati kao tipične elemente barbarske »drugosti«. U koherentnoj vezi s potkupljivošću su Gencijeva srebroljubivost i pohlepa. Livijev navod o oskudici u kojoj se nalazi ilirski kralj⁶¹ stoji u suprotnosti s količinom plijena koji su Rimljani dobili nakon Gencijeva poraza. Prema Titu Liviju⁶², između ostalog i 27 funti zlata, 19 funti srebra, 13.000 denara i 120.000 ilirskog srebrnog novca.

Makedonska diplomatska misija u Iliriji trajala je gotovo godinu dana. Od prvoga poslanstva do konačnog sklapanja saveza, stari pisci naglašavaju Gencijevu spremnost da se za novac prikloni Perzeju, dok se potiskuju trajanje pridobijanja Gencija, moment kad je savez sklopljen i kontekst (Rimljani trpe poraze na vojnom polju), koji su morali uvjetovati promjenu Gencijeve politike. Stvara se slika o Genciju kao nepromišljenom vladaru, koji se prema Titu Liviju priklanja zaraćenoj strani »više po nagonu nego po razložitoj odluci«.⁶³

⁵⁸ Prema A. Domić-Kunić (1993: 222) savez je bio sklopljen početkom zime 169. / 8. pr. n. e. (*Polyb.* 29. 3, 1-9, 29. 4, 4-6; *Liv.* 44. 23, 3-4; *Plut. Aem. Paul.* 13, 1; *App. Mac.* 18, 1, *Illyr.* 9).

⁵⁹ *Liv.* 43. 20, 3.

⁶⁰ *Liv.* 44. 27, 8-12.

⁶¹ *Liv.* 43. 20, 1-4.

⁶² *Liv.* 45. 43, 1-10.

⁶³ *Liv.* 42. 29, 11.

⁵⁶ *Liv.* 44. 19, 3-4.

⁵⁷ *Polyb.* 28. 8, 6; 28. 9, 1-3; *Liv.* 43. 20, 2-3.

Valja istaknuti da je »potkupljivost« u konstrukcijama ilirskog identiteta jedan od stalnih elemenata i prikazuje se kao značajan faktor koji je diktirao političku i vojnu orijentaciju ilirskih vladara. Radi usporedbe, ratovanje za novac i ratni plijen kao motivi se ističu za ilirskog kralja Agrona⁶⁴, Skerdilaidu⁶⁵ i Gencija⁶⁶. Stari pisci su decidirani kada govore da je Gencijev savez s Perzejem potaknut isključivo novcem.

Perzej nije isplatio Genciju obećanu svotu jer je ilirski kralj napao rimske poslanike što je prema međunarodnim normama bila jedna vrsta objave rata. Akt protiv rimskog poslanstva odveo ga je u rat protiv Rima, time i u poraz u 3. ilirskom ratu. U tom se kontekstu ilirski kralj pojavljuje kao vladar vrijedan podsmjeha. Takve ironične konstrukcije grade Tit Livije⁶⁷ i Plutarh.⁶⁸

Kršenje međunarodnog prava

Ilirski je kralj Gencije između 181. i 169. godine pr. n. e. dva puta diplomatski djelovao u Rimu.⁶⁹ Godine 181. pr. n. e., neposredno nakon stupanja na ilirsko prijestolje, nastojao se očistiti od optužbi za gusarska nedjela koje je protiv njega iznio Lucije Duronije. Ilirski su poslanici diplomatskim umijećem demantirali sve optužbe protiv Gencija i izgadili nesporazum.

Godine 172. god. pr. n. e. isejski su poslanici iznijeli da su po Perzejevoj zamisli, poslani ilirski špijuni u Rim, pod izlikom poslanstva, da saznaju što se događa.⁷⁰

Nakon sklapanja saveza s makedonskim kraljem god. 168. pr. n. e., čime je prekršio zadanu riječ, Gencije je bacio u zatvor rimske poslanike Marka Perpenu i Lucija Petilija, koji su se našli u Iliriji.⁷¹ Tim je poput Teute prekršio međunarodnu normu svetosti poslanika. Gencijev akt protiv poslanika važna je epizoda kao neposredan povod za 3. ilirski rat i kao dopuna slike ilirskog kralja.

⁶⁴ Polyb. 2. 2, 4-6.

⁶⁵ Polyb. 4. 29; 5. 95.

⁶⁶ Polyb. 28. 8; 29. 3.; Liv. 43. 20, 2-3.; Plut. Aem. Paul. 13.; App. Maced. 18.; Dio. Cass. 20. frag. 66, 1.

⁶⁷ Liv. 44. 31, 15.

⁶⁸ Aem. Paul. 13, 1-3.

⁶⁹ Liv. 40. 42, 1-5; 42. 26, 2-7.

⁷⁰ Liv. 42. 26, 2-7.

⁷¹ Liv. 44. 27. 8-12; Plut. Aem. Paul. 13, 1-3; App. Mac. 18; Illyr. 9.

Taj su čin stari pisci definirali kao strašno i bezbožno djelo učinjeno na Pantauhov poticaj. Nasilje nad rimskim poslanicima valja tumačiti političkom pozadinom. To je bilo otvoreno očitovanje promjene političkog kursa. Postojao je i praktičan razlog, kako informacija iz vjerodostojnog izvora ne ode u Rim.⁷² Bez dvojbe je ilirski kralj bio svjestan težine svoga čina. Njegov je akt nedvosmisleno značio i objavu rata Rimu. Takvo stajalište ima potvdu i u događaju koji je uslijedio. Neposredno poslije zatvaranja poslanika Gencije je napao rimske saveznike u Iliriji.⁷³ Ova se epizoda uklapa u sliku ilirskih vladara kao kršitelja međunarodnih normi.

Rat protiv Rima

Prikazi tijekom 3. ilirskog rata, upotpunili su negativnu sliku i potvrdili Livijev stav da je Pleuratosov sin manjih i slabijih kvaliteta postao ilirski vladar.

Unatoč tomu da se Gencije razočaran Perzejevom prevarom pokazao nezainteresiran za aktivnije vojno djelovanje⁷⁴, stari ga pisci ističu kao lošeg vojskovođu i kukavicu. O njegovim se vojnim sposobnostima može suditi iz njegovih početnih akcija u zemlji Kava i u okolini Lisa, kada se ilirska vojska, nakon neuspjelog osvajanja grada Karavandisa, zadovoljava isključivo pljačkanjem okolnog stanovništva.⁷⁵ Osobine slabog vojskovođe došle su do izražaja i kod Skodre.⁷⁶ Loša procjena situacije i terena fatalno su se odrazile na cjelokupan tijek vojne, prouzročile potpuni poraz Ilira i kraj nezavisnosti Ilirskog Kraljevstva. Njegov kukavičluk i strah ometali su rasuđivanje i doprinjeli su donošenju pogrešne odluke. Opisujući boj kod Skodre, Tit Livije ističe ilirsku taktičku pogrešku »da su zatvorili vrata i porazmjestili se naoružani po zidinama, vratima i kulama i odranili grad, otjerali bi Rimljane od zidina i pokušaj bi ostao uzaludan. Ali oni su izišli iz grada i s više srčanosti započeli bitku na jednakom terenu nego što su je izdržali.«⁷⁷

⁷² Domic-Kunić 1993, 223-224.

⁷³ Liv. 44. 30, 11.

⁷⁴ Cabanes 2002, 173.

⁷⁵ Liv. 44. 30, 6-15.

⁷⁶ Liv. 44. 31, 1-15.

⁷⁷ Liv. 44. 31, 1-15.

Rat je završen iznimno brzo prema Liviju unutar 30 dana⁷⁸, a prema Apijanu⁷⁹ unutar 20 dana, što upućuje na zaključak da vođen protiv izrazito lošeg vojskovođe.

Gencijeve slabosti dolaze do izražaja u usporedbi s rimskim pretorom.

Usporedbe u politici i ratu

Pobjednik nad Ilirima, rimski pretor Lucije Anicije pojavljuje se kod Tita Livija neposredno su-prostavljen ilirskom kralju Genciju u epizodi nakon Gencijeve predaje kod Skodre.⁸⁰ Prema Titu Liviju, blagost i pravednost rimskog vojskovođe prema svima, koja je doprinijela rimskoj pobjedi nad barbarskim kraljem potvrđena je u pretorovom odnosu prema gradovima koji su mu se predali.⁸¹ Rimljani sebe prikazuju kao donositelje slobode i pravde onima koji su živjeli u ropstvu. Rimski sloboda, čiji je temelj rimsko uređenje, je stalna i sigurna, suprotna ropstvu onih koji su morali živjeti pod vlašću kraljeva. Polaritet sloboda – ropstvo ogleda se u državno – političkom uređenju ali i u običajima. Barbari žive pod vlašću kraljeva (koji su u većini slučajeva loši prema podanicima) i u skladu s barbarskim običajima, ne poštivajući opće prihvaćene međunarodne norme. Blagost rimskog naroda nastojala je se pokazati i prepolavljanjem poreza koji su plaćali kralju oni koji se nisu pravovremeno priklonili rimskoj strani.⁸² Porezne olakšice bile su nesumnjivo jedan od načina za pridobijanje tek osvojenih teritorija i naroda. Kontrasti između dva povijesna lika, ilirskog kralja i rimskog pretora, najupečatljiviji su u prikazu njihova razgovora u rimskom taboru nakon poraza kod Skodre.⁸³ Epizoda se ispisiuje po uzoru na helenističku povijesnu tradiciju, u svrhu stvaranja dramskih efekata i jačeg psihološkog osvjetljavanja karaktera. Njome stari pisci ističu kukavičluk, puzavnost i slabost ilirskog vladara. Gencije je optuživao svoju ludost, pao je u zaklinjanje i plač, bacio se do koljena pretoru i predao se u njegovu vlast. Njegovo ponašanje u izravnoj je opreci sa hrabrim i

⁷⁸ Liv. 44, 32, 1-5.

⁷⁹ App. Illyr. 9.

⁸⁰ Liv. 44, 30, 6-15; 44, 31, 1-15.

⁸¹ Liv. 44, 31, 1-15.

⁸² Liv. 45, 26, 11-15; Diodor 31, 8, 3 i 5; Eutrop. 4, 8, 2.

⁸³ Liv. 44, 31, 13-15; App. Illyr. 9.

dostojanstvenim držanjem rimskog pretora, koji mu je zapovijedio da bude srčan, ohrabrio ga, podigao ga i pozvao na večeru.⁸⁴

Analiza i usporedba prikaza Gencijeve i Perzejeve vladavine upućuje da se slika rimskih neprijatelja ispisiuje gotovo prema identičnom predlošku. Istovjetnosti se zamjećuju u nekoliko istaknutih točaka njihove vladavine, neposredno i posredno preko sljedećih epizoda:

– nasljeđivanje vlasti: vlast u Makedoniji je naslijedio manje sposoban i opak Filipov sin, koji je ubio brata Demetrija, da ne bi izgubio vlast. Lik Demetrija služi da se prikaže i istakne Perzejev loš karakter;⁸⁵

– ubojstvo prijatelja koji su mu mogli ugroziti poziciju u Makedoniji;⁸⁶

– isticanje njegova niskog karaktera u kojem je među strastima i opačinama svake vrste lakomost bila na prvom mjestu;⁸⁷

– optužbe i sumnje protiv makedonskog kralja sije kralj Eumen;⁸⁸

– vojna protiv Rima:

a) držanje u vojni, gdje se naglašava njegov kukavičluk i strah;⁸⁹

b) sramni prizor pred rimskim konzulom: bacio se na ničice, sa suzama u očima, uhvativši njegova koljena i započeo s ropskim krikovima i molbama.⁹⁰

Slika oba kralja sugerira njihovu zločinačku narav, okrutnost, kukavičluk i pomanjkanje dostojanstva. Konstukcija se pojačava usporedbom, prije svega suprotnostima s drugim članovima obitelji u oba primjera, s plemenitom i boljom braćom, i usporedbama s rimskim vojskovođama.

U 45. knjizi *Ab Urbe condita*.⁹¹ Livije izražava svoj stav o Ilirima i o 3. ilirskom ratu, izjednačujući ga s vojnom koju su Rimljani vodili protiv numidskog kralja Sifaksa. Ti ratovi ne mogu se uspoređivati »ni po svojoj slavi, ni po slavi na-

⁸⁴ Liv. 44, 31, 13-14; App. Illyr. 9.

⁸⁵ Polyb. 23, 3, 4-9; 7, 1 -7; Liv. 40, 5, 2-6; 40, 57, 1; Plut. Aem. Paul. 8.

⁸⁶ Liv. 44, 10, 1-5; Plut. Aem. Paul. 23; App. Mac. 16.; Dio. Cass. 20, 66, 3.

⁸⁷ Plutr. Aem. Paul. 8; App. Mac. 16.; Dio. Cass. 20, 66, 1.

⁸⁸ App. Mac. 11, 1 i 3; 20, Zon. 9, 22.

⁸⁹ Polyb. 29, 18; Liv. 44, 10, 1-5; 44, 32, 5; Plut. Aem. Paul. 23 i 26; App. Mac. 16.; Flor. 1, 28; 20, Zon. 9, 22.

⁹⁰ Plut. Aem. Paul. 26. Usp. gdje Polibije opisuje ponašanje kartaškog komadanta Hazdrubala pred pobjednikom, rimskim vojskovođom Publijem Scipionom (Polyb. 38, 20, 1).

⁹¹ Liv. 45, 7, 2.

roda« s punskim i makedonskim.⁹² Vojne protiv Sifaksa i Gencija su samo dodaci punskom i makedonskom ratu. Moguće je, da su Livijevi navodi u biti odraz Polibija, budući da je on povezo Ilire i Numidane, kako bi istaknuo numidskog kralja Masinisu i ilirskog vladara Pleurata kao vjerne rimske saveznike i rimsko dobročinstvo prema njima.⁹³ Usporedba ilirskog kralja Gencija sa Sifaksom važna je za naš predmet jer im stari pisci neposredno pripisuju osobine svojstvene barbarima i iste političke poteze kojima su prouzročili rat protiv Rima i izazvali vlastitu propast. U slučaju ilirskog kralja dominantna je njegova barbarska potkupljivost, dok se Sifaksova politička orijentacija determinira strašću, koja se kod starih pisaca pojavljuje i kao element numidskog identiteta.

Unutarnje prilike

Prikazi starih pisaca koji se odnose na unutarnje prilike u Ilirskom Kraljevstvu donose:

a) izričite karakterizacije ilirskog kralja⁹⁴

b) posredne karakterizacije: na osnovu epizode o odmetanju Delmata⁹⁵ i na osnovu neujednačenog vojnog djelovanja Ilira u 3. ilirskom ratu.⁹⁶

Stari pisci evociraju Gencijev izrazito loš odnos prema sunarodnjacima, kako bi ga istaknuli kao lošeg vladara. To se lijepo uklapa u sliku Rimljana koji pobjeđenima donose slobodu i u rimsku predodžbu o barbarskim vladarima, bezakonju i ropstvu koje sije njihova vlast.⁹⁷ Kulturni stereotipi pridonijeli su pretjerivanju u prikazu ilirskog kralja Gencija u izrazito lošem svjetlu. Stereotip o barbarskoj neumjerenosti u vinu povezo se sa stereotipom o lošem odnosu prema podanicima.

Gencijev suvremenik, grčki povjesničar Polibije kaže da su se Delmati, koji su se pokoravali Pleuratu, odmetnuli od Gencija.⁹⁸ Za stare je pisci to bio jedan od pokazatelja njegove vladarske

slabosti. Polibijev podatak sugerira da je Gencije bio nesposoban vladar koji nije uspio da učvrsti Pleuratovo nasljeđe.

Prikazi o 3. ilirskom ratu sugeraju da pojedini dijelovi nisu bili podjednako inkorporirani u Ilirsko Kraljevstvo, da je postojao izrazito zavidan stupanj samostalnosti pojedinih gradova i područja. Ilirski dinast Artetaur kojeg spominju Tit Livije⁹⁹ i Apijan¹⁰⁰, pojavljuje se u ulozi najvjernijeg rimskog saveznika i djeluje neovisno od Gencija. Slično se ponašaju i neki gradovi i područja u sastavu Ilirskog Kraljevstva.¹⁰¹ Tit Livije vezano za aktivnost Lucija Decimija u Iliriji neposredno ističe da je Rimljanin primio novac od ilirskih kraljeva.¹⁰²

Uz pisane izvore, tomu u prilog govori i sačuvana numizmatička građa, prema kojoj su neki *ethne* i gradovi u sastavu Gencijeva kraljevstva kovali vlastiti novac. Između ostalog to čine Daorsi i Labeati, te gradovi Rizon i Lihnid.¹⁰³ Novac koji emitiraju razlikuje se po težini, sastavu i oznakama, Labeati i Daorsi kuju novac iste težine kao i kraljevski, s natpisom njihova *ethnosa* na reversu i sa likom kralja na aversu. Rizon nastavlja s tradicijom i kuje srebreni novac, a Lihnid brončani bez kraljeva lika.¹⁰⁴

Potreba da se opravda rimska intervencija najčešće se vrši isticanjem rimskih vrlina, napose slobode koju Rimljani donose pokorenim narodima, što se odrazilo na prikaz Gencijeve unutarnje politike. To je očito iz podudarnosti s nagovještajima o odnosu Teute i Demetrija Farskog prema podanicima.

Usporedbe unutar obitelji

Predodžba o Gencijevoj goropadnoj naravi i lošem karakteru pojačava se usporedbom s njegovim ocem Pleuratom i bratom Platorom.

⁹² Liv. 45. 7, 2.

⁹³ Polyb. 21. 11, 7-8; 21, 1-5.

⁹⁴ Polyb. 29. 13. *apud Athen.* 10. 440a; Liv. 44. 30, 1-6.

⁹⁵ Polyb. 32. 9, 4.

⁹⁶ Liv. 42. 13, 6; 40, 5; 41, 5; *App. Mac.* 11.

⁹⁷ Polyb. 29. 13 *apud Athen.* 10. 440a; Liv. 42. 29, 11; 44. 30, 1-6; 44. 31, 9-14; *Plut. Aem. Paul.* 13; *App. Illyr.* 9; *Zon.* 9, 24; *Claud. Ael. Var. Hist.* 2, 41.

⁹⁸ Polyb. 32. 9, 1-5.

⁹⁹ Liv. 40, 5; 41, 5; 42. 13, 6;

¹⁰⁰ *Mac.* 11.

¹⁰¹ Cabanes 2002, 171; Domić-Kunić 1993, 212.

¹⁰² Liv. 42. 45, 8.

¹⁰³ Cabanes 2002, 169-170.

¹⁰⁴ O ovom pitanju v. i usp. Ceka 1966.; Rendić-Miočević 1966-67, 295-310; Rendić-Miočević 1969, 1-7; Wilkes 1969, 24-25; Rendić-Miočević 1970, 1-10; Ceka 1972.; Rendić-Miočević 1972-73, 253-267; Rendić-Miočević 1983, 6-15; v. i Brunšmid 1998.; Rendić-Miočević 1989.; Kos 1997.; Cabanes 2002, 169-170.

Shema prikaza protivničkog vladara usporedbom unutar obitelji primjenjena je i na druge rimske neprijatelje u Iliriji, kao npr. ilirskog kralja Agrona i njegove žene Teute, Teute i njenog pastorka Pinesa, Demetrija Farskog i Pinesa.

Suprotnosti su evidentne u prikazima:

a) Gencijeva oca Pleurata, lojalnog i pouzdanog rimskog saveznika i Gencija, nepouzdanog i prevrtljivog vladara, rimskog neprijatelja;

b) Gencijeva brata Platora, razumnog i prijatne naravi i Gencija, vehementnog i neprijatnog karaktera.

Otac i sin mogu se uspoređivati na polju vanjske i unutarnje politike. Razlike između Platora i Gencija ističu se neposrednom karakterizacijom. Pleurat je vjerni rimski saveznik, koji je zahvaljujući promišljeno vođenoj politici izvukao korist za sebe, te je povećao svoju i moć svoje kraljevine. Prorimska politika obezbjeđuje Pleuratu titulu kralja, proširenje teritorija, moć i autoritet putem kojeg jača centralnu vlast i podanike drži na okupu i u miru. Gencije se vođen više »nagonom nego razumom« podlo odmeće od Rimljana. Događaji koji često prate smjenu na prijestolju i slabljenje centralne vlasti, kao na primjer separatističke težnje pojedinih dijelova kraljevstva i pokušaj odmetanja podanika, iskorišteni su za rimsku propagandu. Gencije je loš vladar, nemoćan da dobro vlada. O tome govore i izričite karakterizacije. On je nepodnošljiv svojim sunarodnjacima, budući da mu je urođen loš karakter i neumjerenost u vinu.¹⁰⁵ Neomiljenost među podanicima, koja se manifestira pobunama i odmetanjem, služi ocjeni njegovih državničkih i političkih sposobnosti. Prikaz ilirskog kralja Gencija u odnosu na njegova oca Pleurata podliježe gotovo identičnoj shemi kao prikaz Agrona i Teute. Poput ilirske vladarice, Gencije nasljeđuje jaku političku i vojnu tvorevinu, konsolidiranu zahvaljujući moći centralne vlasti da suzbije nezadovoljstvo podanika. U državničkim poslovima, Gencije se pokazao kao nesposoban vladar, koji nije umio iskoristiti i sačuvati nasljeđeno. On je povredio međunarodno pravo (atak na rimsko poslanstvo), prouzročio rat protiv Rima, svoj propast i kraj nezavisnosti Ilirskog Kraljevstva. Život zajedno s svojom obitelji, okončava kao rimski zarobljenik.

Lik Gencija kod Polibija i Tita Livija stoji u suprotnosti s likom brata mu Platora.¹⁰⁶ Plator je sposobniji i bolji, i kao takav postaje nedužna žrtva Gencijeve okrutnosti i podlosti. Njegova težnja da bračnim vezama osigura naklonost i oslonac Dardanaca, a svoju poziciju u Iliriji učvrsti izazvala je strah i prema Liviju, »zavist« kod Gencija.¹⁰⁷ Nakon ubojstva, Gencije slijedi njegov primjer i sam se ženi dardanskom princezom. Plator je u bilješkama Polibija i Tita Livija povijesna figura u sekundarnom planu, i spominje se da bi se istaknula zločinačka narav i nedjela rimskog neprijatelja Gencija. Identične bilješke karakterizacije odigrale su presudnu ulogu i u deskripciji Gencijeva saveznika Perzeja usporedbom s likom i karakterom brata Demetrija.

Isticanje događaja koji su vodili ratu protiv Gencija utjecali su na viđenje ilirskog kralja. Njegov se lik najčešće sagledava iz jednog kuta kao rimskog neprijatelja i isključivo u lošem svijetlu. Gencije je gotovo potpun negativan model rimskog neprijatelja. Kompleksna analiza pisanih izvora vodi zaključku da se negativna slika ilirskog vladara stvarala pod utjecajem rimske političke propagande i da je podlijegala kulturnim stereotipima o Ilirima i njihovim vođama. To su djelomično opća mjesta u rimskoj povijesnoj predaji, što je evidentno usporedbom s drugim rimskim neprijatelja ilirskim vladarima Teutom i Demetrijem Farskim, i makedonskim kraljem Perzejem.

¹⁰⁵ Polyb. 29. 13. *apud Athen.* 10. 440 a; Liv. 44. 30, 2-6.

¹⁰⁶ Polyb. 29. 13. *apud Aten.* 10. 440 a; Liv. 44. 30, 2-6.

¹⁰⁷ Liv. 44. 30, 4.

Resumé

La figure du roi Illyrien Genthios dans les représentations des auteurs anciens

La guerre romaine en Illyrie dans les années 60 du IIe siècle av. J. – C. a causé dans l'historiographie antique, un certain nombre de notes de recherche intéressantes qui caractérisent directement le roi Illyrien Genthios. Les représentations des écrivains anciens permettent de suivre les événements du règne de Genthios de depuis son arrivée au pouvoir jusqu'au ses derniers jours passés en captivité. Comparant aux données sur d'autres dirigeants Illyriens, celles sur Genthios sont plus diverses et adaptées, mais aussi sélectives et ciblées sur les événements en Illyrie, avant et pendant la troisième guerre de Macédoine et la troisième guerre d'Illyrie. Seule l'information de Tite-Live en diffère, celle qui se réfère à l'année 182/81 av. J. – C. quand Genthios était soupçonné d'entreprises de pirates dans la mer Adriatique. Ce document vise à montrer comment les auteurs anciens représentent le dernier roi d'Illyriens et à examiner si ces notes contiennent des données spécifiques réelles, s'il faut les considérer comme le point de vue romain général sur les dirigeants adverses. Le personnage du roi provient de la caractérisation explicite, en montrant ses politiques internes et externes et des relations, et des comparaisons avec d'autres figures historiques de la famille ou de l'environnement militaire et politique.

On expose directement les comparaisons dans la famille entre Genthios et son père Pleuratos, Genthios et son frère Plator (Pleuratos), mais aussi les comparaisons de la politique et la guerre entre Genthios et deux hommes courageux qui étaient ses amis, Étritus et Épicadus, Genthios et le préteur romain Lucius Anicius Gallus, Genthios et le roi macédonien Persée, ainsi que les parallèles entre les deux mouvements politiques des deux gouvernants barbares Genthios et Syphax, un roi de la Numidie.

Pour compléter les images basées sur des caractérisations directes du roi Illyrien, il est nécessaire d'analyser ainsi des épisodes de la période de son règne concernant la politique étrangère et intérieure. Dans le champ politique les moments extérieurs qui ont selon les auteurs marqué son règne étaient le mariage de Genthios avec princesse Étuta, fille de Monunus, prince des Dardaniens, une reprise de la piraterie dans la mer Adriatique dans les années 80 du IIe siècle av. J. – C., les injustices infligées aux alliés romains (Issa) dans les années 70 année du IIe siècle av. J. – C., l'alliance avec le roi de Macédoine, Persée, et des actes d'hostilité envers Rome, qui ont causé la troisième

guerre illyrienne. En termes de politique intérieure, les auteurs soulignent sa relation avec les membres de la famille, surtout les tirs fratricides, et ensuite les autres crimes, puis son attitude envers les sujets et la révolte de Delmates.

Image du roi est négative, elle peut en partie être considérée comme un exemple typique de la propagande politique et militaire romaine.

* * *

This article focuses on the presentation of king-Gentius in the writings of the ancient writers. Roman military actions in the middle of 2nd century BC caused significant number of attractivenotes in ancient historiography that directly characterize Illyrian kingGentius. Descriptions of ancient writers allow us to follow the events from the period of the Gentius's rule. Comparing the facts about other Illyrian rulers, information about Gentius are far more miscellaneous and harmonized, but also selective and focused on the events in Illyricum before and during the 3rdMacedonian and 3rd Illyrian war. Article is trying to present the way how the ancient writers describe last Illyrian ruler Gentius and to examine whether those notes implicate real facts or they have to be considered as a product of overall Roman view of the opponent leader. Author concludes that the presented picture of the Illyrian king is presented in a negative way which can be partly considered as a typical example of Roman political and military propaganda of that time.

Bibliografija

Kratice

- ABSA – Annual of the British School at Athens
ANU BiH – Akademija nauka u umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo
CAH – The Cambridge Ancient History
CBI – Centar za balkanološka ispitivanja, Sarajevo
FHG – Fragmenta historicorum graecorum, vol. I, C. i Th. MÜLLER, Paris; Didot 1847; vol. II – V. C. MÜLLERUS, ibidem. 1848.
HSCPh – Harvard Studies in Classical Philology
JRS – Journal of Roman studies, London
LCL – The Loeb Classical Library, Cambridge – Massachusetts – London, England: Harvard University Press
L&G – Biblioteka Latina et Graeca, Zagreb
MGH – Monumenta Germaniae historica inde ab anno Christi 500 usque ad annum 1500. Auctores antiquissimi ; 2], Ed. nova, Berolini: [s. n.], 1961.

- MH – Matica hrvatska, Zagreb
 MS – Matica srpska, Novi Sad
 NC – Numismatic Chronicle, and Journal of the Numismatic Society, London
 OA – Opuscula archaeologica, Zagreb
 RFFZd – Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru
 SAZU – Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana
 SGR – Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana], Lipsiae: Teubner, 1876.
 VHAD – Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, Split
 VAMZ – Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu, Zagreb

Izdanja izvora

- Aelianus* 1887, Claudii Aeliani Varia Historia, ex recognitione R. Hercheri, Lipsiae: Teubneri 1887.
Apijan 1967, Apijan iz Aleksandrije, Rimski građanski ratovi, prev. B. M. Stevanović, Beograd: Kultura 1967.
Appian 1982, Appian of Alexandria, Appian's Roman history I, books I – VIII, H. White, [LCL 2], 1982.
Appian 1999, Appian of Alexandria, Appian's Roman history II, books VIII – XII, H. White, [LCL 3], 1999.
Appian 2005, Marjeta Šašel-Kos, Appian and Illyricum, [Situla: razprave Narodnega muzeja Slovenije = Dissertationes Musei nationalis Sloveniae 43], Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2005., 52-81.
Athenaeus 1996, Athenaeus, Deipnosophistae IV, books VIII – X, C. B. Gulick, [LCL 235], 1996.
Dio 1986, Marjeta Šašel-Kos, Zgodovinska podoba prostora med Akvilejo, Jadranom in Sirmijem pri Kasiju Dionu in Herodijanau, SAZU, Znanstveno raziskovalni center, Inštitut za arheologijo, Ljubljana 1986., 50-273.
Dio 1989a, Dio, Roman History II, books fragm. XII – XXXV, E. Cary, [LCL 37], 1989.
Dio 2000c, Dio, Roman History VIII, books epit. LXI – LXX, E. Cary, [LCL 176], 2000.
Diodor 1995, Diodor of Sicily, The Library of History VII, books XV. 20 – XVI. 65, C. L. Sherman, [LCL 389], 1995.
Diodor 1999, Diodor of Sicily, The Library of History XI, books XXI – XXXII, F. R. Walton, [LCL 409], 1999.
Eutropius 1961, Eutropi Breviarium ab urbe condita cum versionibus Graecis et Pauli Landolfique additamentis. Recensuit et adnotavit H. Droysen, [MGH 2], 1961.
Florus 1995, Lucius Annaeus Florus, Epitome of Roman history, books I, II, E. S. Forster [LCL 231], 1995.
Flor 2005, Lucius Annaeus Florus, Epitomae de Tito Livio bellorum omnium annorum DCC libri duo

- Dvije knjige izvadaka iz Tita Livija o svim ratovima u sedam stotina godina, [L & G 53], prev. J. Miklič, Zagreb: Antibarbarus 2005.
Justinus 1876, Trogi Pompei historianum Philicarum epitome, rec. J. Jeep, edit. Minor (textum et indicem continens), [SGR], Lipsiae: Teubner 1876.
Livy 1986, Livy, Rome and the Mediterranean, books XXXI – XLV of The History of Rome from its Foundation, A. H. McDonald, Harmondsworth, Middlesex – New York – Ringwood, Victoria – Ontario: Penguin Books 1986.
Livy 1987, Livy, History of Rome XIV, summaries, fragments and obsequens, A. C. Schlesinger, [LCL 404], 1987.
Livy 1989, Livy, History of Rome XIII, books XLIII – XLV, A. C. Schlesinger, [LCL 396], 1989.
Livy 1991, Livy, History of Rome XII, books XL – XLII, A. C. Schlesinger, [LCL 332], 1991.
Livy 1996, Livy, History of Rome V, books XXI – XXII, B. O. Foster [LCL 233], 1996.
Livy 2000, Livy, History of Rome XI, books XXXVIII – XXXIX, E. T. Sage, [LCL 313], 2000.
Orosius 1966, Pauli Orosii, Historiarum adversum paganos libri VII. Accedit eiusdem Liber apologeticus. Rec. et comm. Critico instruxit C. Zangmeister, Vindobonae 1882. [1. repr.], New York, London: [s. n.], [1966].
Plutarh 1988, Plutarh, Usporedni životopisi I – III, Z. Dukat, Z. Pleše [Biblioteka Fontes], Zagreb: August Cesarec 1988.
Plutarch 1993, Plutarch, Lives VI, Dion, Brutus, Timoleon, Aemilius Paulus, B. Perrin [LCL 98], 1993.
Polybii 1859, Polybii, Historiarum reliquiae. Graece et Latine cum indicibus, ed. A. F. Didot, Pariz 1859.
Polibije 1988, Polibije, Istorija I, II, prev. M. Ricl, Novi Sad: MS 1988.
Polybius 1999a, Polybius, The Histories II, books III, IV, W. R. Paton [LCL 137], 1999.
Polybius 1999b, Polybius, The Histories V, books XVI – XXVII, W. R. Paton [LCL 160], 1999.
Polybius 2000a, Polybius, The Histories I, books I, II, W. R. Paton [LCL 128], 2000.
Polybius 2000b, Polybius, The Histories VI, books XXVIII – XXXIX, W. R. Paton [LCL 161], 2000.

Literatura

- Austin, N. J. E / Rankov, B. N.* 1998, Exploration: military and political intelligence in the Roman world from the Second Punic War to the battle of Adrianople, London, New York: Routledge, 1998.
Badian, E. 1952, Notes on roman policy in Illyria (230-201 B. C.), Papers of the British School at Rome XX (n. s. VII) / 1952, 72-93.

- Badian, E.* 1997, Foreign clientelae: (264-70 B.C.), Amsterdam: Hakker 1997.
- Bajrić A.* 2009, Lik protivničkog vođe u rimskoj povijesnoj predaji (Primjeri iz Ilirika), (rukopis magistrarskog rada), Zagreb, 2009.
- Briscoe, J.* 1993, Livy and Polybius, *Xenia* 31 / 1993., 39-52.
- Brunšmid, J.* 1898, Die Inschriften und Münzen der griechischen Städte Dalmatiens, Abhandl. des arch. – epigr. Seminar Univ. Wien XIII, 1898.
- Brunšmid, J.* 1998, Natpisi i novac grčkih gradova u Dalmaciji, [Biblioteka Knjiga mediterana 21], Split: Književni krug 1998.
- Cabanes, P.* 2002, Iliri od Bardileja do Gencija (IV. – II. stoljeća prije Krista), Zagreb: Svitava 2002.
- Cartledge, P.* 1993, The Greeks, A Portrait of Self and Others, Oxford-New York: Oxford University Press 1993.
- Ceka, H.* 1966, La datation des drachmes de Dyrhachion et d' Apollonie et l'époque de leur penetration massive vers les cotes de la mer noire, *Studia Albanica* 1, IIIe annee, 213-223.
- Ceka, H.* 1972, Questions de numismatique Illyrienne: avec Un catalogue des monnaies d' Apollonie et de Durrhachium, Tirana: Université d'État, Institut d'Histoire 1972.
- Čače, S.* 1989, Rimski pohod 221. godine i pitanje političkog uređenja Histrije, *RFFZ* 28, Razdio povijesnih znanosti 15 / 1989., 5-17.
- Derow, P.* 2003, The Arival of Rome: from the Illyrian Wars to the Fall of Macedon, In: Erskine, A. (ed.), A companion to the Hellenistic world, [Blackwell companions to the ancient world. Ancient history], Malden [etc.]: Blackwell Publishing 2003, 51-70.
- Dell, H.* 1977, Macedon and Rome: The Illyrian Question in the Early Second Century B.C., *Ancient Macedonia / Arhaia Makedonia* 2, 1977, 305-315.
- Dillon, Sh. / Welch, K. E.* 2006, Representations of War in Ancient Rome, Sh. Dillon / Katherine E. Welch (eds.), Cambridge – New York: Cambridge University Press, 2006.
- Domić-Kunić, A.* 1993, Gentije – Međunarodni odnosi između Ilirije, Rima i Makedonije uoči i za vrijeme trećeg makedonskog i trećeg ilirskog rata, *OA* 17 / 1993., 205-251.
- Erskine, A.* 2003, A companion to the Hellenistic world, A. Erskine (ed.), [Blackwell companions to the ancient world. Ancient history], Malden [etc.]: Blackwell Publishing 2003.
- Evans, A.* 1880, On some recent discoveries of Illyrian coins, *NC*, 20, 1880, 269-302.
- Ferris, I.* 2003, Enemies of Rome: Barbarians through Roman Eyes, Sparkford: Sutton 2003.
- Grant, M.* 1995, Greek and Roman historians: information and misinformation, London, New York: Routledge 1995.
- Griffith, G. T.* 1975, The mercenaries of the Hellenistic world, Chicago: Ares 1975.
- Gruen, E. S.* 1984, The Hellenistic World and the Coming of Rome, London: 1984.
- Gruen, E. S.* 1992, Culture and national identity in Republican Rome, Ithaca: Cornell University 1992.
- Hall, E.* 1989, Inventing the barbarian: Greek self-definition through tragedy Oxford: Clarendon Press 1989.
- Hammond, M.* 1948, Ancient Imperialism: Contemporary Justifications, *HSCPh* 58 – 59 / 1948, 105-161.
- Hammond, N. G. L.* 1966, The Kingdoms in Illyria circa 400-167 B.C., *ABSA* 61 / 1966, 239-254.
- Harris, W. V.* 1979, War and Imperialism in Republican Rome 327-70 B.C., Oxford: Clarendon press 1979.
- Harrison, T.* 2002, Greeks and Barbarians, Thomas Harrison (ed.), Edinburgh: University Press 2002.
- Holleaux, M.* 1920, Rome, la Grèce et les monarchies hellénistiques au 3em siècle avant J. C. (273-205), Paris: E. de Boccard [1920?].
- Holleaux, H.* 1954, The Romans in Illyria, *CAH* VII / 1954, 822-857.
- Islami, S.* 1966, Le monnayage de Skodra, Lissos et Genthios (Essai d'une révision du problème), *Studia Albanica* III, sv. 1, 1966, 225-253.
- Kuntić-Makvić, B.* 1997a, Tit Livije i Treći ilirski rat, *Latina & Graeca*, 39-40 / 1997, 3-19.
- Kuntić-Makvić, B.* 1997b, De bello Histrico, Arheološka istraživanja u Istri, Znanstveni skup, Poreč 26.-28. listopada 1994., ur. B. Čečuk, Izdanja HAD-a 18, 169-175.
- Luisi, A.* 1979, Numadej e Numidae. Caratterizzazione etnica di un popolo, In: Sordi, M. (ed.), Conoscenze etniche e rapporti di convivenza nell'antichità, [Contributi dell'Istituto di storia antica VI], Milano 1979, 57-64.
- May, J. M. F.* 1946, Macedonia and Illyria (217-167 B.C.), *JRS* 36 / 1946., 48-56.
- Papazoglu, F.* 1967, Les origines el la destinée de l'Etat Illyrien: Illyrii proprie dicti, *Historia* 14 / 1965, 143-179 = Poreklo i razvoj ilirske države, *Godišnjak ANU BiH, CBI* 3 / 1967, 123-144.
- Pedech, P.* 1964, La methode historique de Polybe, Paris 1964.
- Rendić-Miočević, D.* 1966-67, Ilirski vladari u svjetlu epigrafskih i numizmatičkih izvora, *Historijski zbornik*, 19-20, Zagreb 1966-67., 295-310.
- Rendić-Miočević, D.* 1969, Neki problemi tipologije i kronologije novca ilirskog kralja Gencija (I dio), *Numizmatičke vijesti*, 16 (27), 1969., 1-7.
- Rendić-Miočević, D.* 1971, Neki problemi tipologije i kronologije novca ilirskog kralja Gencija (II dio), *Numizmatičke vijesti*, 17 (28), 1971, 1-10.
- Rendić-Miočević, D.* 1972-73, Ilirski vladarski novci u Arheološkom muzeju u Zagrebu, *VAMZg*, 3. seri-ja – sv. VI-VII, Zagreb 1972-73, 253-267.

- Rendić-Miočević, D.* 1983, Prilog nekim neriješenim pitanjima ilirske numografije, Numizmatičke vijesti, Godina XXVI, broj 37, 6-15.
- Rendić-Miočević, D.* 1989, Iliri i antički svijet, Ilirološke studije, Split: Književni krug 1989.
- Rich, J. W.* 1976, Declaring War in the Roman Republic in the Period of Transmarine Expansion, [Coll. Latomus 149], Bruxelles 1976.
- Roth, J. P.* 2006, Siege Narrative in Livy: Representation and Reality, In: Dillon, Sh. / Welch, K. E. (ed.), Representations of War in Ancient Rome, Cambridge – New York: Cambridge University Press, 2006, 49-67.
- Sordi, M.* 1979a: Conoscenze etniche e rapporti di convivenza nell'antichità, M. Sordi (ed.), [Contributi dell'Istituto di storia antica VI], Milano 1979.
- Sordi, M.* 1979b, Ellenocentrismo e filobarbarismo nell' excursus gallico di Timagene. Un esempio di etnologia antica, In: Sordi, M. (ed.), Conoscenze etniche e rapporti di convivenza nell'antichità, [Contributi dell'Istituto di storia antica VI], Milano 1979, 34-56.
- Shrimpton, G. S.* 1991, Theopompus the Historian, Montreal: McGill-Queen's Press 1991.
- Srejović, D.* 1996: Dragoslav Srejović, Iliri e Traci, Milano: Jaca Book 1996.
- Srejović, D.* 2002, Iliri i Tračani: o starobalkanskim plemenima, Beograd: Srpska književna zadruga 2002.
- Starac, A.* 1999, Rimsko vladanje u Histriji i Liburniji: društveno i pravno uređenje prema literarnoj, natpisnoj i arheološkoj građi, Histrija I, [Monografije i katalogi / Arheološki muzej Istre 10], Pula: Arheološki muzej Istre 1999.
- Stipčević, A.* 1991, Iliri – povijest, život, kultura, Zagreb: Školska knjiga, 1991.
- Šašel-Kos, M.* 1986, Zgodovinska podoba prostora med Akvilejo, Jadranom in Sirmijem pri Kasiju Dionu in Herodijanu, SAZU, Znanstveno raziskovalni center, Inštitut za arheologijo, Ljubljana 1986.
- Šašel-Kos, M.* 2002, From Agron to Genthius: large scale piracy in the Adriatic, I Greci in Adriatico, ed. L. Braccisi, M. Luni, Hesperia 15/2002, 137-155.
- Šašel-Kos, M.* 2005, Appian and Illyricum, [Situla: razprave Narodnega muzeja Slovenije = Dissertationes Musei nationalis Sloveniae 43], Ljubljana: Narodni muzej Slovenije 2005.
- Walbank, F. W.* 1979, A historical commentary on Polybius, vol. III, Commentary on books XIX – XL, Oxford: Clarendon press, 1979.
- Wilkes, J. J.* 1969, Dalmatia [History of the Provinces & the Roman Empire 2], London: Routledge and Kegan Paul, 1969.
- Wilkes, J. J.* 1995, The Illyrians [The Peoples of Europe], Oxford – Cambridge: Blackwell 1995.
- Wilkes, J. J.* 2001, Iliri, Laus: Split 2001.
- Zippel, G.* 1877, Die Römische Herrschaft in Illyrien bis auf Augustus, Leipzig: Teubner 1877.